

פרשת כי תשא: האם קרטון חלב ריק מוקצה בשבת

פתיחה

בפרשת השבוע מצווה התורה פעם נוספת (מתוך שתיים עשרה פעמים) על שמירת שבת. אחד מאיסורי השבת המרכזיים (שיסודו כבר בזמן דוד המלך) הוא איסור מוקצה, ובכך נעסוק בדף זה ובשאלות: האם מותר לטלטל קרטון חלב שסיימו את תכולתו, האם מותר לטלטל שולחן שנשבר בשבת, והאם מותר לחבר חזרה עדשה שנפלה מהמשקפיים.

שברי כלים

האם כלי שנשבר הוא מוקצה? הגמרא (שבת קכד ע"ב) כותבת, שכאשר כלי נשבר לפני שבת ואפשר להשתמש בו שימוש כלשהו (למשל בשברי קערה כמכסה), אין מחלוקת שמותר להשתמש בו בשבת. כמו כן, אין מחלוקת שכלי שנשבר בשבת ואין לו שימוש דינו כמוקצה. נחלקו התנאים במקרה בו הכלי נשבר בשבת, ואפשר להשתמש בו שימוש כלשהו, אך לא את השימוש המקורי:

א. לדעת תנא קמא, אפילו אם הכלי נשבר בשבת, אם אפשר להשתמש בשבריו שימוש כלשהו, השברים עדין נחשבים ראויים לשימוש והם אינם מוקצה. ב. לדעת רבי יהודה לעומת זאת, רק כאשר אפשר להשתמש בשברים שימוש דומה לשימוש המקורי אין הכלי נהיה מוקצה, אך אם אפשר להשתמש רק שימוש אחר, זה נחשב כאילו הכלי נולד בשבת, ובלשון הגמרא:

"אמר רב יהודה אמר שמואל: מחלוקת שנשברו בשבת, דתנא קמא סבר: מוכן הוא, ורבי יהודה סבר: נולד הוא. אבל

מערב שבת - דברי הכל מותרין הואיל והוכנו למלאכה מבעוד יום."

עוד מוסיפה הגמרא וכותבת, שאם את שברי הכלי זרקו לאשפה מבעוד יום, גם תנא קמא מודה שאסור להוציא אותם מהפח בשבת ולהשתמש בהם, כיוון שהזרקו קבע שאותם שברים לא נחשבים מבחינתו כלי, והקצה אותם מדעתו. אמנם, אם אדם זרק חפץ חשוב לפח כמו גלימה, אין הכלי נעשה מוקצה, כיוון שדעתו הפרטית של הזרק לא יכולה להפוך כלי ראוי לפסול לשימוש.

להלכה

להלכה פסק **השולחן ערוך** (שח, ו) בעקבות הרי"ף (מח ע"א בדה"ר), **הרמב"ם** (כה, יב) ו**הרא"ש** (יז, ה) כדעת תנא קמא, שמספיק שיהיה אפשר לעשות שימוש כלשהו בשברים כדי שהם לא יחשבו מוקצה, ושלא כדעת **בעל הלכות גדולות** (שם) שפסק כרבי יהודה. על פסיקה זו, ובעצם על דברי תנא קמא שראינו לעיל, קשה משתי גמרות נוספות במסכת שבת:

גמרא ראשונה (קכ"א) כותבת בשם רבא, שמותר להשתמש במחצלת המיועדת לישיבה שנקרעה בשבת, אך ורק כאשר אפשר לכסות איתה לכלוך וכדומה, אבל לצורך שימוש אחר - לא. דין זה קשה, שהרי כפי שראינו נפסק להלכה כתנא קמא, שמספיק שיהיה אפשר לעשות עם הכלי שימוש כלשהו, ולא דווקא שימוש דומה לשימוש המקורי.

גמרא שנייה (קכ"ב) מביאה גם בשם רבא (ובניגוד לאביי החולק על דבריו), שמחט המיועדת לתפירה שנהרס החור דרכו מעבירים את החוט - נחשבת מוקצה ואסור להשתמש בה בשבת, למרות שאפשר להשתמש בה להוציא קוץ. גם כאן קשה מאותו הטעם, למה המחט מוקצה אם אפשר להשתמש בה להוציא קוץ? למעשה נחלקו הראשונים ביישוב הסתירה:

מחלוקת הראשונים

א. **התוספות** (ד"ה מחצלת) דחקו ותרצו, שלמרות שהגמרא כתבה שצריך להשתמש במחצלת בשימוש המקורי, אין כוונתה לכך, ובאמת מספיק שיהיה אפשר להשתמש שימוש כל שהוא, כך שלמעשה סברת תנא קמא שראינו לעיל שמספיק שהשבר ישמש לשימוש כל שהוא נשארת ללא שינוי. גם את הגמרא העוסקת במחט תירץ הריטב"א (ד"ה ויש) בשם **יש מפרשים** ברעיון דומה, מדובר במחט שנשברה לפני שבת וזרקו אותה לפח, ושכפי שראינו לכולי עלמא נחשבת מוקצה גם אם יש לה עוד שימושים.

ב. **הריטב"א** (ד"ה אמר) חלק, וכתב שיש לסייג את שיטת תנא קמא. הוא סבר, שכאשר תנא קמא פוסק שחפץ לא נהפך למוקצה כאשר יש לו עוד שימושים, זה אך ורק כאשר השימושים האחרים מספיק משמעותיים, אבל אי אפשר לקחת מחצלת שנקרעה ולטעון שהיא לא מוקצה בגלל שאפשר (למשל) לעצור איתה דלת - זאת פעולה לא מספיק משמעותית (ועיין ברשב"א לשיטה נוספת).

להלכה

להלכה מדברי **השולחן ערוך** (שח, יא - יב) עולה שפסק כדעת הריטב"א. דהיינו, שכדי שיהיה מותר לטלטל חפץ שנשבר בשבת, חייבים שהשימוש שנוצר בעקבות השבירה יהיה משמעותי. אם כן לכאורה, לכל הפוסקים יהיה מותר להשתמש בקרטון חלב לאחר השימוש, מכיוון שאפשר להשתמש בו ממש את אותו שימוש כמקודם, אך למעשה נחלקו בכך הפוסקים:

א. **בשמירת שבת כהלכתה** (כ, מב) טען, שקרטון חלב, כלים חד פעמיים וכדומה לאחר השימוש נחשבים מוקצה, ועל אף שבעיקרון יש בהם שימוש חוזר ואפשר למלאות את הקרטון שוב ולשטוף את הכלים, מכיוון שסוף סוף בזמננו לא משתמשים בהם שוב - דינם ככלי שבור שאין בו שימוש ודינו מוקצה, וכן פסק **האגרות משה** (ה, כב), **והליקוט יוסף** (שח, יב) כתב שראוי להחמיר).

ב. **הרב ניסים קרליץ** (חוט שני שבת ג, נא) חלק וטען, שמכיוון שאפשר למלא את קרטון החלב מחדש - הוא עדיין נחשב ראוי לשימוש ואין הוא מוקצה, ועל אף שבזמננו נוהגים לזרוק את הקרטון אין זה מהווה מדד, כי בסופו של יום אפשר להשתמש בו. עוד הוסיף וטען, שאפילו אם הקרטון נקרע הוא לא מוקצה, כי גם במקרה זה בעיקרון יכולים להשתמש בו על מנת לכסות כלי, ובלשונו:

"מסתבר שאין ללמוד ממחט (שאניה ראיה לשימוש משמעותי) לשברי כלים בזמננו, ששונה מחט שמצד עצמה אינה ראויה לשימוש, מה שאין כן שברי כלים שמצד עצמם ראויים לשימוש, אלא שבזמננו שנוהגים בהתפנקות אין רגילים להשתמש בשברי כלים לכיסוי, יש לומר דלא בטל שם כלי מהשברים משום כך."

אמנם, גם לפי שיטתו, עטיפות של מסטיק, חטיפים וכדומה לאחר השימוש נחשבות מוקצה, מכיוון שאי אפשר להשתמש בהן שימוש מספיק משמעותי כדי שייחשבו שברי כלים הראויים לשימוש. מכל מקום, מותר לשאת אותם מיד לאחר השימוש לפח, משום שהם נחשבים גרף של רעי' (לכלוך שלמרות שהוא מוקצה, מותר לפנותו בשבת כדי שהמקום יישאר נקי ומכובד).

שברי כלים המיועדים לתיקון

כפי שעלה מדברי הגמרא שראינו עד כה, חפץ שנשבר לפני השבת דינו קל מחפץ שנשבר בשבת, שהרי אפילו רבי יהודה הסובר שאם הכלי נשבר בשבת דינו ככלי שנולד והוא מוקצה, אם הכלי נשבר לפני שבת (ויש בו שימוש) גם לשיטתו הכלי אינו מוקצה, בגלל המשמעות שקיבל לפני השבת. אלא שמגמרא (קכ"ב ע"ב) נוספת במסכת שבת עולה בדיוק הפוך:

הגמרא כותבת, שיש מקום יותר גדול להתיר לטלטל דלתות של ארון שנשברו בשבת, מאשר מצב בו הן נשברו ביום חול. **כמו כן**, בדיון הקודם הגמרא והראשונים התעסקו בשאלה האם שבר הכלי ראוי לשימוש נוסף, ואילו בגמרא הנוספת דין זה הושמט לחלוטין. נחלקו הראשונים כיצד ליישב את הקושיות:

א. **התוספות** (ד"ה אדרבה) כתבו שיש לחלק בין הסוגיות: הסיבה שהגמרא בדיון הנכחי לא עוסקת בייעוד השבר היא, שכאן החפץ נשבר בצורה כזאת שאפשר לחבר חזרה את החלק שנשבר, משום כך אין זה כלל משנה האם אפשר לעשות בו שימוש אחר. לעומת זאת בסוגיה הקודמת אי אפשר לחבר את השבר מחדש, לכן יש לדון האם אפשר להשתמש בו שימוש אחר.

כך גם תירצו את הקושיה הראשונה, מדוע בגמרא השנייה הדין קל יותר כאשר הכלי נשבר בשבת מאשר ביום חול: שכן אם החפץ נשבר בערב שבת ובעל הכלי יכול היה לתקנו ולמרות זאת לא עשה כך, יש יותר מקום לומר שהשבר יהיה מוקצה, מכיוון שבעל החפץ כביכול הראה שאין לו עניין בחלק השבור והקצה אותו מדעתו. לעומת זאת כאשר החפץ נשבר בשבת ולא הייתה אפשרות לתקן - פשוט שבעל החפץ מעוניין בחלק השבור והוא לא יהיה מוקצה, ובלשונם:

"אף על גב דלקמן בפירקין (קכ"ב ע"ב) אמר הפוך גבי שברי כלי חרס, דשרי (= שמוטר) לטלטל יותר כשנשברו בערב שבת משנשברו בשבת, לא דמיא, דהכא אכתי (= עדיין) כלי הוא שעדיין עומד למלאכה ראשונה וראוי להתחבר הכיסוי עם הכלי, אבל לקמן לא חשיב כלי אלא מחמת שעומד למלאכה אחרת, הלכך כשנשבר בשבת אסור דהוי נולד."

ב. **המאירי** (שם) חלק על התוספות, הוא טען שלמעשה אין שום הבדל בין הסוגיות, וכשם שבסוגיה הקודמת השבר היה צריך להיות ראוי לשימוש, כך גם בסוגיה הזאת שבר הכלי צריך להיות ראוי לשימוש (למרות שהגמרא לא הזכירה דין זה), ואם החפץ לא ראוי לשימוש דינו כמוקצה, למרות שכונת בעל החפץ לתקנו בהזדמנות הראשונה.

להלכה

נפקא מינה אחת בין השיטות תהיה מה דינו של כפתור שנפל מהחולצה. לדעת המאירי הכפתור מוקצה, מכיוון שאי אפשר להשתמש בו שימוש אחר משמעותי בשבת. לעומת זאת לדעת התוספות הכפתור לא מוקצה, כי למרות שהוא אינו ראוי לשימוש אחר, מכיוון שיש ענין לחבר אותו בחזרה לחולצה (ובהנחה שאכן מדובר בכפתור שרוצים חזרה), הוא נחשב עדיין כראוי לשימוש.

למעשה נחלקו האחרונים: א. דעת **שולחן ערוך הרב** (שח, לד) **והפרי מגדים** (משבצות זהב, א) כדעת התוספות, שאין הכפתור נחשב מוקצה (אך וודאי שגם לשיטתם אסור לחברו בשבת). ב. דעת **ערוך השולחן והאגרות משה** (ה, כב) כדעת המאירי, כך שלשיטתם כפתור שנפל בשבת דינו מוקצה, אלא אם כן יש בו שימוש משמעותי אחר בשבת, ובלשונם של האגרות משה:

"שאלה: כפתור שנשמש במגד אם מותר לטלטלו. **תשובה:** כל הכפתורים הוי ליה מוקצה, דאין הדרך בזמן הזה לצור על פי צלוחיתו בכפתור, ולא דומה לדין דלת דנתפרק, דבדלת אית (= יש) ליה להדלת איזה תשמיש. אכן אם יש לו איזה השתמשות בכפתור אז לא הוי ליה מוקצה."

יש להוסיף, שאם מדובר בכפתור שאפשר לחברו חזרה באמצעות סיכת ביטחון, לכולי עלמא מותר לטלטלו בשבת, מכיוון שלהלכה לדעת רוב הפוסקים אין איסור לחבר בשבת חפץ או בגד באמצעות סיכת בטחון (ובתנאי שהחיבור נראה כזמני), כך שיש בכפתור שימוש בשבת עצמה - והוא אינו מוקצה לכל הדעות.

החזרת עדשה בשבת

לכאורה לפי מה שראינו עד כה, דינה של עדשה תהיה תלויה במחלוקת שולחן ערוך הרב והאגרות משה. לדעת שולחן ערוך הרב אין דינה מוקצה, מכיוון שדינה כשבר כלי שעתידיים לחברו חזרה, ואילו לדעת האגרות משה דינה מוקצה, מכיוון שאי אפשר לעשות בה שימוש משמעותי אחר בשבת עצמה. למעשה אין הדין כך, ויש לראות את התמונה השלמה בעזרת גמרא נוספת:

הגמרא בשבת (קל"ב ע"ב) כותבת, שסיר שנפל אחד מרגליו - אסור בטלטול בשבת, בגלל שיש חשש שמא האדם יתקע את החלק חזרה בשבת. עולה מכאן, שההיתר לטלטל שבר כלי שעתידיים להחזירו תלוי בכך שאין חשש שיחברו את השבר בשבת, אבל אם יש חשש, גם השבר וגם הכלי עצמו מוקצים. כיצד יודעים אם יש חשש שיחברו את החפץ? הפוסקים הציבו מספר תנאים:

א. **הגרש"ז אויערבך** (שלחן שלמה שח, מה) כתב, שאם אפשר להשתמש בחפץ למרות השבר, אין איסור להשתמש בו, מכיוון שאז האדם לא בהול לתקן את החפץ. לכן יהיה מותר לטלטל כפתור שנפל מחולצה בשבת (לדעת שולחן ערוך הרב כפי שראינו לעיל), מכיוון שלובשים חולצה גם כך, אבל משקפיים שנפלה מהם עדשה דינם מוקצה, כיוון שלא הולכים עם משקפיים בעלי עדשה אחת.

על בסיס אותו עיקרון כתב **הרמ"א** (שח, טז), שאם השתמשו בחפץ השבור לפני שבת, מותר להשתמש בו בשבת, מכיוון שאם לא תיקנו את החפץ לפני השבת, מוכח שהבעלים לא כל כך מקפידים על שבירתו, ואין חשש שיבואו לתקן אותו בשבת.

ב. היתר נוסף כתבו הפוסקים, שאם העדשה (או רגל שולחן) נופלים באופן תדיר, מותר לחברם בשבת, מכיוון שהאיסור לתקוע בשבת חל רק כאשר מדובר בחיבור משמעותי, שאז מתקנים את החפץ כאשר מחברים אותו חזרה. אבל כאשר החיבור רפוי - לכולי עלמא אין החלק השבור מוקצה, ומותר לחברו חזרה אפילו בשבת.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו...¹

¹ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com